

Il-Fabbrika Franċiżaq Galard f' Malta

u l-Vara ta' San Ĝużepp ta' Hal Kirkop

Kitba ta' Victor Caruana
B.A. (Hons), M.A. Storja tal-Arti

Nota Editorjali

Mhux xi sigriet li l-għeżeż teżor li għandhom f'qalbhom il-Ġużeppini Koppin, hija indubbjament l-Istatwa Artistika u sabiħa tal-Patrijarka u Patrun San Ĝużepp. Din l-istatwa ferm għażiża u devota minn bosta, hija l-punt ta' riferiment għal kull minn hu midħla jew parti mill-Komunità Ġużeppina Koppija. Din l-istatwa toffri l-kuntrast li tħarrar, issabbar u tqabbeż id-dmugħ bl-emozzjoni. L-artiklu ta' Victor Caruana jeħodna fiż-żminijiet meta din l-istatwa ġiet ordnata, u jurina x'kien l-ħsibijiet tal-Poplu Malti dwar l-istatwi li kien qed isiru b'mod frekwenti kemm minn artisti Maltin, kif ukoll, bħal fil-każ tagħna b'ordnijiet minn barra. Għandu jingħad ukoll li s-sentiment li kien jirrenja dak iż-żmien fost in-nies intellettuali, kien li opri sagħi maħduma minn artisti barranin, kienu superjuri għal dawk imsawra lokalment. Jista' jkun li huwa dak li ħass ukoll il-Kappillan Barbara meta ordna din ix-xbieha minn Marsilja u magħha ġab ukoll l-erba' statwi taċ-ċaqquf li kien jinramaw barra.

Dan l-artiklu għandu l-iskop li jagħti ħarsa lejn is-sitwazzjoni tal-arti tal-iskultura sagra f'pajjiżna fit-tieni nofs tas-seklu dsatax u kif il-vari tad-ditta Galard infiltraw f'dan ix-xenarju. Tingħata wkoll ħarsa lejn l-istili artističi popolari f'dak iż-żmien u kif il-vara ta' San Ĝużepp f'Hal Kirkop tidħol f'dan il-kuntest.

Meta fl-1849 iż-żanġnet il-vara ta' San Duminku fil-knisja tal-Annunċjata fil-Birgu¹ – xogħol ta' Giuseppe Vella (1802-1860) – inkibbet paġna ġidida u importanti ferm fl-istorja tal-arti tal-iskultura sagra f'pajjiżna. Dan ghax ix-xbieha msemmjia kienet l-ewwel vara titulari li nħadmet fil-kartapesta.² Hijha vara li uriet li dan il-materjal, meta jkun maħdum sew minn nies kompetenti, kapaċi jwassal għal riżultati li ma jagħmlux għajnej għall-vari tal-injam li tnaqq Xu minn skulturi Maltin u barranin b'mod partikolari bejn is-sekli sbatax, tmintax, u nofs is-seklu dsatax. Għalkemm hemm differenza fil-piżi tal-vara u l-ispejjeż

involuti sabiex issir, id-dehra estetika tagħha mhija xejn differenti mir-rappreżentazzjonijiet tal-injam, li kien materjal aktar rispettati u meqjus bħala aktar prestiġjuż. Dan kien biżżejjed sabiex min-nofs is-seklu dsatax 'il quddiem, kien hawn mewgħa kbira ta' kummissjonijiet ta' vari tal-kartapesta li pprovdew

mhux fiti għat-tiżżej tal-knejjes, it-tkabbir u l-organizzazzjoni ta' purċiżżonijiet u festi fil-pārroċċi u anke għall-użu ta' rappreżentazzjonijiet li jintużaw fit-tiżżej ta' toroq u pjazez fl-irħula u l-iblet Maltin fil-ġranet tal-festa.

Dawn il-kummissjonijiet wasslu sabiex numru ta' statwarji jibdew il-karriera artistika fil-ħidma ta' dawn ix-xbihat. Statwarji bħal Carlo Darmanin (1825-1909), Giovanni Darmanin (1817-1908), Gerolamo Darmanin (1834-1879), Vincenzo Maria Cremona (1851-1912) u Carmelo Mallia (1880-1930) kienu fost l-artisti ewleni li taw kontribut sabiex din inniċċa ta' skultura sagra ssir aktar għanja permezz tax-xogħlijiet tagħhom.

L-İstatwa Artistika tal-Mahbub Patrun San Ĝużepp f'dak li aktarx hawn l-ewwel ritratt li tteħdilha mal-wasla tagħha f'Hal Kirkop minn Marsilja fl-1884.

Minkejja l-kapaċitajiet artistici tagħhom, ħarsa lejn il-kummissjonijiet li saru min-nofs is-seklu dsatax 'il quddiem turi kif l-ammirazzjoni tal-poplu lejn il-kartapestha ma kinitx riservata biss għal dak li kien qed jipprovdni s-suq lokali, iżda wkoll għal dak li kien qed jinhad dem lil hinn minn xtutna – xenarju parallel ma' dak li kien jiġi wkoll fil-pittura sagra.³ Fost l-aktar vari 'barranin' li kienu jgawdu popolarità konsiderevoli fil-gżejjjer Maltin insibu dawk li kienu jiġu prodotti mill-fabbrika Franciċa *Galard* ta' Marsilja.

Sfond għax-xogħol tad-ditta *Galard*: L-Arti fi Franza u Marsilja tas-Seklu Dsatax

L-arti Nisranija fl-Ewropa tas-seklu dsatax bdiet tesperjenza qawmien ġdid fl-istil Gotiku. Dan wara li l-Klassičmu li tant kien popolari fis-sekli ta' qabel, beda jiġi assocjat mill-knejjes Insara u Protestant mar-Rivoluzzjoni Franciċa u s-sekulariżmu illuminista. Allura, l-forom Gotiči fl-arkitettura, l-pittura u l-iskultura reggħu saru moda grazzi għall-appoġġi li ngħataw minn esponenti rinomati bħal Augustus Pugin fl-Ingilterra u Eugène Viollet-le-Duc fi Franza. B'hekk kien hawn mewġa shiħa ta' bini ta' knejjes u kattidrali Gotiči li mbuttat il-ħsieb li dan l-istil imur id f'id mat-tagħlim pur Nisrani u għalhekk kien l-aktar wieħed ideali. Dan il-ħsieb daħal ukoll fl-iskultura u l-pittura permezz tal-moviment tan-Nazzareni fil-Ġermanja u l-hekk imsejħha Pri-Raffaeliti fl-Ingilterra. L-istil Purista u Romantiku mhaddan minn dawn il-kurrenti artistici kien jenfasizza fuq figur b'pozi kalmi u eleganti li jqanqlu devozzjoni kif ukoll kuluri nodfa u fattizzi ta' učuh safja u ristretti mmens fl-espressjonijiet tagħhom.⁴ Dawn it-tip ta' rappreżentazzjonijiet kienu saru popolari immens grazzi għall-fatt li s-seklu dsatax ġab miegħu wkoll mezzi rħas li permezz tagħhom l-arti popolari sagra u kummerċjali setgħet tinħad dem f'numru akbar. Il-litografiji bil-kultur għamluha possibbi sabiex riproduzzjonijiet ta' xbihat ikunu jistgħu stampati b'mod aktar faċli u dan saħħa il-popolarità tas-santi, li fuqhom kellhom xbihat essenzjalment Barokki imma li kienu jiġi 'mrattba' fl-istil devozzjonali ġdid. Fl-istess waqt, bdew isiru dejjem aktar popolari d-devozzjonijiet lejn *il-Qalb Imqaddsa ta' Marija, il-Madonna ta' Fatima* u *il-Madonna ta' Lourdes* kif ukoll qaddisin ġoddha li lkoll ipprovdew suġġetti artistici li kienu kontemporanji għal dak iż-żmien.

B'kuntrast ma' dan u 'l bogħod mill-ambjent sagru, fit-tieni nofs tas-seklu msemmi, Franza kienet ser tibda tesperjenza l-bidu tal-era moderna fl-arti fejn artisti bdew jazzardaw jippruvaw affarrijiet ġoddha bħad-daqqiet b'saħħiethom u viżibbli tal-pinżell fuq it-tila, in-nudità goffa tal-figura umana u t-tila li ma tkunx imċappsa kollha biż-żeġbħha, fost oħrajn. L-istil

impressionista li twieled minn dan kollu jwarrab l-isfumar delikat tal-kuluri u jiffavorixxi t-tqegħid ta' kuluri ħdejn xulxin b'importanza fuq l-effett tad-dawl u l-mod kif dan jinbidel hekk kif esperjenzat mill-attività pittorika fl-apert minnflokk fil-ħanut tax-xogħol tal-pittur partikolari. B'hekk naraw dan il-kuntrast bejn l-arti profana li bdiet tiżviluppa u timraħ f'esperjenzi tekniċi ġoddha u l-arti sagra li reġgħet bdiet tfitħex l-ideal tagħha fil-mentalità konservattiva u mimlija b'fervur reliġjuż.

Huwa b'dan l-istil sagru li bdiet taħdem id-ditta *Galard* meta din twaqqfet f'Marsilja fl-1830. Matul is-seklu dsatax, Marsilja kienet is-sit ta' innovazzjonijiet industrijali u espansjoni fil-manifattura. Il-kummerċ marittimu u l-prosperità tal-belt ħadu spinta kbira 'l quddiem hekk kif beda jikber l-Imperu Franciċ u bil-kisbiet Franciċi t'artijiet imbegħda (specjalment l-Algerija) mill-1830 'il quddiem. Meta mbagħad infetaħ il-kanal ta' Suez fl-1869, l-opportunitajiet marittimi komplew jikbru. Dan l-isfond storiku juri li l-avvenimenti li kienu għaddejjin fi Franza u f'Marsilja kellhom impatt konsiderevoli fuq it-twaqqif u l-izvilupp ta' din il-fabbrika ta' statwi specjalment sabiex tesporta x-xogħol tagħha lil hinn mill-ixtut ta' Franza, fosthom appuntu Malta, grazzi għall-preżenza ta' negozjanti u baħħara li ġew f'kuntatt max-xogħlijiet tad-ditta *Galard* f'din il-belt Franciċa. Il-letterhead ta' din il-kumpanija kienet igġib dan il-kliem:

*Maison Fondée en 1830
Ateliers Speciaux
De Statues Religieuses
Reposition Vaticale - Rome 1888*

*GALARD
Statuaire
27, Rue de la Fare*

Apparti d-data tat-twaqqif tagħha, din il-kitba turi li kellha l-indirizz f'numru 27, Rue de la Fare li kienet xi kilometru u nofs 'il bogħod mill-port tal-belt. Tgħid ukoll li kien ħanut tax-xogħol li jispecjalizza fi statwi reliġjużi. Il-kelma 'ateliers' tħisser li l-ħidma kienet issir f'ambjent ta' studjo, fejn numru ta' nies – assistenti, studenti u apprendisti – kienu jaħdmu flimkien u jipproduċċu xogħol li kien joħroġ komplut taħt l-isem tal-imgħallem. Kif intqal aktar 'il fuq, il-vari li kienu jsiru f'din il-kumpanija kienu fl-istil reliġjuż Romantiku tipiku tas-seklu dsatax. Il-figuri tal-qaddisin għandhom fuqhom awra ta' devozzjoni u kalma u jispikkaw għall-irfinar li għandhom. Il-ġesti huma ristretti u l-ftit movimenti tal-idejn u s-swaba huma ġentili u jesprimu sens qawwi ta' delikatezza. Generalment, l-učuh għandhom xeħta Romantika

għall-aħħar, b'ħaddejn xi ftit ruxxana, għajnejn čari, ħalq żgħir u mbexxaq kif ukoll xagħar immudellat pulit u ġeneralment imġiegħed. L-ilbies ukoll huwa nieqes mill-moviment, bi pjiegi magħmula b'mod sistematiku, ordinat u naturali li jagħtu dehra nadifa lill-vari u li tkompli tenfasizza l-aspett devozzjonali tagħhom. Fi ftit kliem, nistgħu ngħidu li dawn il-vari kienu verżjoni statwarja tal-immaġni li kienu jinsabu fis-santi.

Id-Ditta Galard f'Malta

L-ewwel vari ta' certu importanza tad-Ditta Galard fil-gżejjjer Maltin waslu fis-sitt deċennju tasseklu dsatax. Fil-fatt, fl-1863 waslet f'Għawdex ix-xbiha ta' Santa Marija għall-parroċċa taż-Żebbuġ. Ta' min jgħid li x-xogħol ta' din il-kumpanija sab klijentela b'saħħitha fil-gżira Għawdxija tant li seba' mill-ħmistax-il parroċċa li hemm, għandhom il-vara titulari tagħhom li nħadmet mid-Ditta Gallard.⁵ F'dak il-perjodu, il-kartapesta f'Malta kienet għadha ma ħaditx il-popolarită li kellha tgawdi ftit tas-snин wara. Nistgħu ngħidu li x-xena artistika tal-iskultura sagra kienet għaddejja mit-transizzjoni ta' bejn tmiem il-perjodu tal-aqwa skulturi fl-injam (Pietro Paolo Azzopardi, Alessandro Farrugia u Salvatore Psaila) u l-bidu tal-karriera artistika ta' statwarji kbar fil-kartapesta bħal Carlo Darmanin u l-artisti l-oħra li ssemmew aktar 'il fuq.

Stilistikament, f'Malta wkoll kien beda jiddomina l-Puriżmu u r-Romantiċiżmu, b'Giuseppe Hyzler u Giuseppe Calleja jkunu l-aqwa esponenti tiegħu fi gżiżiġta f'dik li hi pittura.⁶ Madanakollu, il-preżenza tal-Ingliżi kienet determinanti wkoll sabiex in-Neo-Klassiċiżmu u l-importanza fuq il-perfezzjoni anatomika tal-bniedem tinfluwenza wkoll anke l-arti sagra Maltija – arti li xi ftit jew wisq fiha wkoll l-influwenza dejjiema tal-Barokk. F'dan il-kuntest, ma kienx diffiċli li l-vari tad-Ditta Galard jinfiltraw fil-gosti tal-Maltin. Dawn ix-xbihat Franciżi bdew deħlin Malta eżattament meta l-aqwa esponent tal-kartapesta Maltija, Carlo Darmanin, kien għadu fil-bidu tal-karriera tiegħu u ma kienx għadu ha l-fama li kelli jgħawdi ftit tas-snin wara. Jista' jagħti l-każi li l-kummissjonijiet lejn id-Ditta Galard bdew minħabba n-nuqqas ta' statwarji stabbiliti fil-kartapesta. Dan minkejja l-preżenza ta' Giuseppe Vella u Antonio Mifsud li anke jekk ix-xbihat li kienu jiproduċu kienu ta' livell sodisfaċenti ferm, xorta ma jitqisux bħala fost ir-rinomati f'dan il-qasam artistiku. L-irfinezza tax-xogħol li kellhom dawn l-istaw barranin ħalliet impatt fuq l-ewwel xogħlilijiet kbar ta' Carlo Darmanin. Dan nistgħu naraw, per eżempju, f'rappreżentazzjonijiet bħaq-*Trasfigurazzjoni* fil-parroċċa ta' Hal Lija (1864), il-*Madonna tad-Duttrina*

fil-parroċċa l-antika taż-Żejtun (1865), l-angli ta' mal-Monument fil-knisja ta' Santa Marija ta' Gesù fil-Belt (1868) u l-bust tal-*Ecce Homo* (1868) fil-knisja ta' Stella Maris f'Tas-Sliema, fost aktar xbihat ta' dak il-perjodu. It-tentattiv u s-suċċess ta' Darmanin li jimita l-istil artistiku tal-vari maħduma minn artisti barranin biex jiġbed il-klijentela lejh – element li huwa preżenti wkoll u saħansitra b'mod aktar qawwi fix-xogħlilijiet ta' Gerolamo Darmanin⁷ - ħalliet l-effett meħtieġ għax il-kummissjonijiet tiegħu baqgħu dejjem jiżidied aktar ma għaddha ż-żmien, għalkemm wara li ħa l-fama, huwa warrab l-element ta' rfinar u beda jaħdem bi stil aktar goff u dirett, nieqes xi ftit mid-dettall. Dan peress li dawk il-Maltin li forsi kienu għadhom xi ftit xettiċi fuq l-abiltajiet tal-artist Malti u l-livell artistiku ta' xogħlu, raw li fl-ahħar mill-ahħar seta' jkollhom vari simili għal dawk ta' barra imma b'anqas skariġġ, anqas spejjeż u bil-possibilità li jkunu jistgħu jmorru jaraw ix-xbiha ssir fil-ħanut tax-xogħol tal-istawwarju nnifsu.

F'Għawdex, Darmanin ma gawdiex l-istess suċċess kbir li kiseb f'Malta. Forsi dan kien dovut għall-kummissjoni sfortunata tal-1863 fejn huwa kien imqabbad sabiex joħloq xbiha ta' Santa Margerita għar-raħħal ta' Sannat – xbiha li kellha tkun it-tieni waħda maħduma fil-kartapesta Maltija f'Għawdex

L-istawwa tal-Madonna taċ-Ċintura meqjuma fil-Parroċċa tal-Gudja, miġjuba minn Marsilja aktarx fl-1892 u magħrufa bħala l-Pupa ta' Marsilja għal sbuħitha.

wara dik tal-Għarb u li sfortunatament llum hija mitlufa. Jingħad li sabiex isawwar ix-xbiha ta' din il-qaddisa, huwa għamel referenza għall-pittura li tinsab fl-istess knisja u li fiha Santa Margerita tidher waqt il-martirju tagħha.⁸ Il-mod ta' kif kienet imlibbsa l-figura tat-tfajla qaddisa jidher li kienet ir-raġuni principali għall-oġġeżżjoni minn xi wħud waqt il-Viżta Pastorali tal-Isqof Camilleri fl-1890.⁹ Dan wassal sabiex seba' u għoxrin sena wara, il-vara ta' Darmanin inbidlet ma' oħra tad-ditta *Galard*, li kienet is-sitt waħda tagħhom f'Għawdex. Għalkemm il-gostital-influwenzi Nazzareni - li kieni jqisu l-ilbies ipotetiku tal-figura femminili bħala wieħed mhux xieraq fl-ambitu sagru - setgħu verament kieni l-instigaturi principali għat-tnejħiha tal-vara ta' Darmanin, huwa possibbli wkoll li r-raġuni vera kienet li n-nies ta' Sannat riedu vara bl-istess sens ta' dekor u livell artistiku daqs ta' dawk il-parroċċi l-oħra Għawdexin li sa dak iż-żmien diġa' kellhom il-vara titulari tagħhom.¹⁰ Għalkemm sena wara li ġadew ix-xbiha ta' *Santa Margerita*, Carlo Darmanin ġareg bil-kapolavur tiegħu tat-*Trasfigurazzjoni* għar-rahal ta' Hal Lija, il-vari li kien ġadew qabel kellhom ġertu difetti fl-anatomija, l-proporzjon u l-qagħda generali tagħhom kif naraw fil-*Madonna tar-Rużarju* fil-parroċċa ta' San Ġorġ f'Hal Qormi (1860), *San Gużepp* ta' Hal Għargħur (1862) u l-ewwel veržjoni tal-*Addolorata* għal Hal Għaxaq (1851?) li fl-aħħar tal-karriera tiegħu l-istatwarju stess ġass li kellew jbiddel u jimmodifika. *Santa Margerita* ta' Sannat seta' wkoll kellha dawn in-nuqqasijiet u għalhekk is-Sannatin ġassew il-ħtieġa li jduru għal xbiha tal-patrunga li tkun aktar artistika.

F'Malta, l-istorja ġadet żvolta differenti hekk kif il-popolarità tad-ditta *Galard* baqgħet xi ftit ristretta għal xi vari ta' festi sekondarji u vari devozzjonali oħrajn fil-parroċċi. Dan huwa dovut għall-preżenza ta' numru ta' statwarji lokali li kien jaqdu lil min xtaq jordna rappreżentazzjoni sagra. Mhux talli l-Maltin generalment ippreferew l-artisti lokali, talli huma kieni jfaħħru xogħolhom fil-gazzetti u l-ġurnali lokali kif ukoll imaqdru u jitfġu l-botti għal min kien jimporta x-xogħol minn barra. Fil-*Malta Tagħna* tat-12 t'Awwissu tal-1893, per eżempju, filwaqt li nsibu deskrizzjoni tal-vara ta' *San Giljan* li Carlo Darmanin kien għadu kemm ġadew għall-parroċċa li ġġib l-isem tal-qaddis, il-kittieb qal ukoll:

Taf x'għidna ġo qalbna meta fil-ħanu tas-Sur Darmanin rajnilu lesta dil-vara tiegħu? Għidna: Sakemm f'pajjżna id-dum id-drawwa misħuta illi n-nies tagħna ntuhom il-ġenb u niġġennu lejn il-frustieri, Malta ma jixi rqillex ikollha ulied li jagħmlulha unur bħas-Sur Carlozz Darmanin.”

Botta oħra diretta kontra l-artisti barranin u min jappoġġjahom permezz tal-kummissjonijiet li jtihom insibuha miktuba minn ġertu ‘Patrijott’ li fil-*Malta Tagħna* tas-17 ta' Novembru 1906, kiteb:

“Kien imissu kien xi Taljan is-sur Darmanin, ħalli kienu jaraw kif jitħallsu opri hekk. Malti dejjem tkasbar minn ħuh Malti, U għalhekk sirna sbieħ!”¹¹

Kumment ieħor li jiġbor fih is-sentiment ta' bosta Maltin reġa' nkiteb minn ‘Patrijott’ fil-*Malta Tagħna* tad-19 t'Ottubru tal-1907, fejn qal:

“U dawn il-vari jiftaħru u jissemmew minn kull min jarahom, għad-devozzjoni u għax-xogħol tal-arti li tidher fihom, għad li x'uħud, daż-żmien, bdew itelfu x-xogħol lill-Maltin u qiegħdin iġibu l-istatwi u l-vari minn barra!

Aħna l-Maltin dejjem konna klieb ta' xulxin! U għarukaża!”¹²

Din il-kritika ma kinitx issir biss mid-dilettanti tal-arti sagra Maltija. F' *L'Ordine* numru 640 tal-4 t'Ottubru tal-1861, il-pittur Giuseppe Calleja (1828-1915), li kif għidna qabel kien wieħed mill-akbar promoturi tal-arti Purista f'Malta, jikteb kontra l-poplu tal-Furjana wara li kienet iż-żanġnet il-vara tal-*Madonna tar-Rużarju* li kienet ingiebet minn Franzia ftit taż-żmien qabel u li stilistikament jidher li hija vara maħduma mid-ditta *Galard*.¹³ Huwa jirrimarka fuq id-difetti li fiha din il-vara u jagħlaq billi jqabbel ix-xogħol Malti, speċjalment dak ta' Carlo Darmanin (li kien għadu fil-bidu tal-karriera artistika tiegħu) ma' dak barrani. Huwa jtemm il-kritika tiegħu billi jgħid,

“gl' intelligenti della Floriana preferiscono mano straniera e mandano a pigliare in Francia quello che meglio e a piu' discreta spesa avrebbero potuto avere in Malta – Si confronti semplicemente il piedestallo colla statua e si dica poi se i nostri artisti doratori meritano di essere posposti ad altri assai men che mediocri, e i quali non hanno che il vantaggio di essere domiciliati anzi che a Malta, a Parigi o Londra.”¹⁴

Ix-xbieha ta' Marija Bambina meejuma fil-Bażilika tagħha fix-Xagħra Għawdex.

II-Vara ta' San Ġużepp ta' Hal Kirkop

Kien dan il-kuntest li kien qed jiddomina x-xena tal-iskultura sagra lokali meta ġiet imžanġna l-Vara ta' *San Ġużepp* ta' Hal Kirkop fl-1884. Carlo Darmanin kien laħaq stabilizza ruħu bħala l-iprem statwarju Malti tal-perjodu filwaqt li Gerolamo u Giovanni Darmanin wkoll kien qabdu r-ritmu fil-kummissjonijiet li bdew jirċievu. Kien ukoll iż-żmien fejn beda jikber l-armor fit-toroq tal-parroċċi għal waqt il-festi esterni tant li kienu bdew isiru mill-istatwarji msemmija rappreżentazzjonijiet ta' allegoriji, qaddisin, Papiet u figur i-oħrajn relatati mal-ħajja tal-qaddis partikolari li kienu jintradaw fit-toroq u l-pjazez Maltin.

Il-Vara ta' *San Ġużepp* kienet probabbilment l-aktar opra tal-arti mistennija mill-fratelli u minn dawk devoti tal-Qaddis sa minn meta twaqqef il-Fratellanza tiegħu fil-Parroċċa Koppija. F'dak iż-żmien, wieħed ma setax jghid li kellu kollox jekk ma jkollux ix-xbiha tal-patrun tal-parroċċa jew tal-fratellanza, u dan jidher li kien jafu sew il-Fundatur tal-Fratellanza

msemmija, il-Kappillan Dun Giuseppe Barbara. Jidher li fil-parroċċa digħà kien hemm vara oħra ta' San Ġużepp – xbiha li tidher li hija xogħol bikri ta' Carlo Darmanin – u li jingħad li kienet proprietà personali tal-Kappillan li iżda taha lill-Parroċċa ta' Hal Kirkop sabiex tintuża sakemm tiġi kkummissjonata l-vara l-ġdida.¹⁵ Interessanti li wieħed jinnota, li sena wara li Dun Giuseppe Barbara ha l-pussess bħala Kappillan ta' Hal Kirkop fl-1876, ġiet inawġurata l-vara titulari ta' *San Leonardu* – xogħol ieħor ta' Carlo Darmanin. Wieħed jista' jaħseb li fil-parroċċa digħà kien hemm devozzjoni qawwija lejn San Ġużepp, tant li wara ftit li laħaq Kappillan, Dun Giuseppe kien ġie avviċinat sabiex titwaqqaf Fratellanza ad unur dan il-Qaddis. Fir-rikors li għamel lill-awtoritajiet Ekklejżastiċi, huwa fil-fatt jenfasizza din ix-xewqa tal-parruċċani tiegħu u għalhekk il-permess sabiex titwaqqaf l-imsemmija Fratellanza ħareġ nhar l-10 ta' Ĝunju 1878.¹⁶

Bil-preżenza tal-vara titulari fil-knisja, il-ħegġa tal-Fratelli Ġużeppini sabiex anke huma jkollhom il-vara tagħħom, kibret u ħadet spinta kbira 'l quddiem. Il-proċess probabbilment thaffef aktar grazzi għall-preżenza fir-raħal tan-negożjant Furjaniz Giuseppe Agius, li kien miżżewwiegħ lil certu Vincenza li kienet minn Hal Kirkop stess. Jingħad li Agius kien qala' xi grazza bl-interċessjoni tal-Patrijarka Qaddis, u għalkemm il-Furjana digħà kellha xbiha proċessjonal ta' San Ġużepp, huwa xorta xtaq jirregala statwa lill-knisja parrokkjal ta' pajjiżu.¹⁷ Forsi peress li ma tantx kien jagħmel sens li tingħata lill-knisja vara ta' Qaddis li digħà kellu xbieha statwarja fiha, kien aktar faċli għal mart Giuseppe Agius sabiex tikkonvinċi jagħti d-donazzjoni tiegħu lill-Fratellanza ta' San Ġużepp ta' raħalha – Fratellanza li kienet għadha qed tbaqbaq bl-entuż-jażmu u torganizza lilha nnifisha.

Il-fatt li Giuseppe Agius kien negożjant seta' kien determinanti sabiex tingieb vara minn barra xtutna. Dan permezz ta' xi kuntatti li forsi kellu f'artijiet barranin u li setgħu għamluha possibli biex tingieb ix-xbiha minn Marsilja. Il-vara ta' *San Leonardu* ta' Carlo Darmanin possibilment ukoll kienet raġuni oħra dwar għala l-kummissjoni ma ngħatatx lil xi statwarju Malti. Carlo Darmanin kien meqjus bħala l-aqwa artist fil-kartapesta u għalhekk ir-raġunament seta' kien li jekk mhux hu, ma kien hemm ħadd li seta' jagħmel rappreżentazzjoni li tilhaq l-aspettattivi tal-fratelli. Peress li huwa kien ħadem il-vara titulari, il-Fratelli Ġużeppini setgħu hassew li pass alternattiv minn dak li jikkummissjonaw il-vara tagħħom lill-istess statwarju li ħadem il-vara titulari, kien dak li jordnaw il-vara tagħħom barra minn xtutna. Din kienet garanzija li jkollhom xogħol artistiku kif mixtieq u ta' awtur differenti mill-vara l-oħra importanti fil-Knisja.

Il-Vara li waslet f'Hal Kirkop minn Marsilja sitt snin wara t-twaqqif tal-Fratellanza, ġiet tiswa 25 lira sterlina u għandha kompożizzjoni li turi lil San Ġużepp wieqaf b'poża kwjeta u devota u li tiproġetta l-irwol tal-Patrijarka bħala Protettur Qaddis tas-Salvatur tad-Dinja. San Ġużepp qed iħares 'l isfel lejn l-ispettatur, filwaqt li idu x-xellugija tinsab mghollija xi ftit peress li biha qed iżomm bastun twil li jispicċċa b'numru ta' ġilji bojod, simboli ta' purezza. F'idu l-oħra qed iħaddan miegħu il-figura rieqda ta' Gesù Bambin liebes libsa bajdanja bħala sinjal ta' safra'. Huwa għandu rasu inklinata lejn ix-xellug tiegħu u li sserraħ ma' sider il-Missier Putattiv tiegħu hekk kif idejh jinsabu mitluqa maġenbu. Din hija poža li digħi kienet użata fil-vara ta' San Ġużepp li d-ditta Galard ħadmet għall-parroċċa tax-Xagħra Ghawdex fl-1879 u tenfasizza l-qagħda rilassata tal-figura kollha.¹⁸ Parti sostanzjali mill-figura ta' San Ġużepp tinsab mhottija mill-mant ta' lewn kannella li jgħatti l-libsa vjola čara li huwa liebes u li jdur mal-personaġġ principali. L-istess bħall-libsa, huwa jintelaq minn fuqu f'numru ta' pjiegħi vertikali li jenfasizzaw it-tul tal-figura.

Din ix-xbieha hija eżempju tipiku tal-arti Purista li ssemmiet u ġiet deskriitta aktar 'il fuq. In-nuqqas ta' moviment fil-figura, il-qagħda, il-panneġġi statici u l-fattizzi tal-uċuh bl-ghajnejn koħol, il-haddejnej ruxxana u l-ħarsa kiebja u safja ta' San Ġużepp huma kollha karatteristiċi komuni f'vari simili u li fihom id-ditta Galard kienet tispeċjalizza. Min-naħha l-oħra, il-poža ħelwa tal-Bambin rieqed f'idejn il-Protettur tiegħu tagħti doża ta' naturalezza u Romantiċiżmu lill-Vara, intiżza sabiex trattab aktar il-qalb tad-devot u żid id-devozzjoni.

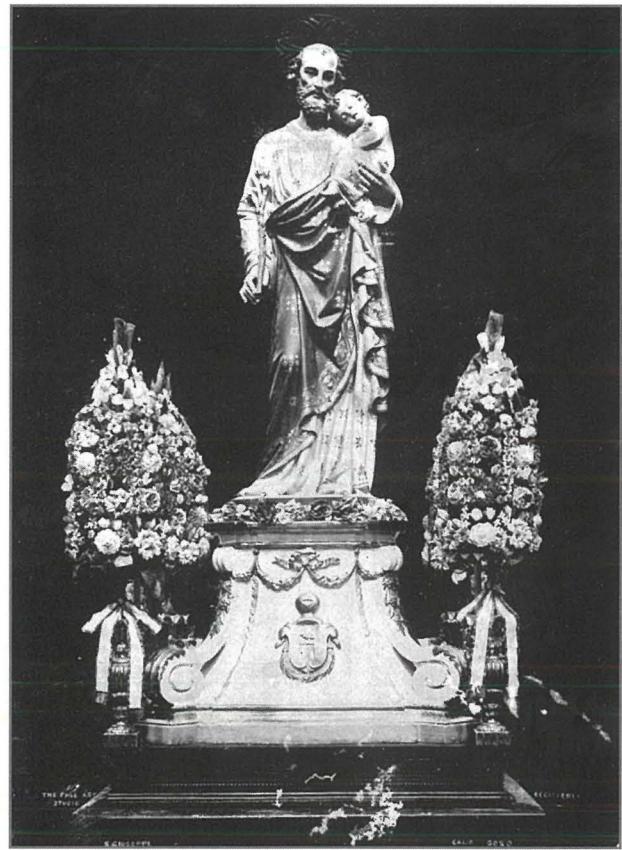
Ta' min jgħid li din l-ikonografija mhijiex oriġinali. Fil-fatt huwa tajjeb li jiġi innotat li vara simili ħafna għal din ta' Hal Kirkop kienet saret fl-1869 proprju għall-parroċċa tal-Furjana¹⁹ – il-parroċċa li fiha twieled il-benefattur tal-vara Koppija Giuseppe Agius, u li lilha originarjament ried jirregala vara ġidida ta' San Ġużepp. Il-vara tal-Furjana, li tista' titqies bħala l-prototip ta' dik ta' Hal Kirkop, kienet saret minn Gerolamo Darmanin, u fiha wieħed jista' jara kważi l-istess qagħda tal-qaddis bil-Bambin rieqed fuqu u l-istess mod ta' kif il-mant idur ma' San Ġużepp. Fuq kollo, hija wkoll vara Purista mħallta ma' ftit Romantiċiżmu. Jista' jagħti l-każ-żi l-ispirazzjoni għall-vara ta' Gerolamo Darmanin ġiet minn xi santa li kienet popolari f'dawk iż-żminijiet iż-żda jidher li dan l-istatwarju Malti baqa' sinonimu ma' din l-ikonografija popolari ta' San Ġużepp għax fis-snin 1870 u 1873 huwa ħadem żewġ vari oħra simili ħafna għal din tal-Furjana għall-parroċċi ta' Haż-Żebbuġ u l-Hamrun rispettivament. F'dan ix-xenarju, allura, wieħed forsi ma jkunx qed jiżbalja jekk jissoponi li

meta ġiet ordnata l-vara ta' Hal Kirkop għand id-Ditta Galard, kien ġie mitlub li din tiġi tixbaħ lil dik tal-Furjana, x'aktar fuq xewqa tal-benefattur.²⁰

Ħarsa lejn vari oħrajn ta' San Ġużepp li d-ditta Galard ħadmet, juru li l-kompożizzjoni kienet prattikament dejjem l-istess, b'intimità kbira bejn il-Qaddis u l-Bambin li jgħorr fi ħdanu. Insibu varjazzjonijiet zgħar fil-qagħda tal-Bambin u l-mod ta' kif qiegħed jinżamm minn San Ġużepp. Mill-bqija, it-tqassim tal-ilbies u l-mudellatura tal-panneġġi, l-espressjonijiet u l-forom tal-uċuh u l-aura Purista u Romantika baqgħu uniformi għal kull verżjoni tal-Qaddis. Dan nistgħu naraw kemm minn xbihat li saru għal Malta u anke minn oħrajn li saru għal Franza stess, kif turi l-istatwa ta' San Ġużepp li tinsab fi knisja ġo Propriano, komun fid-dipartiment Corse-du-Sud ta' Franza fuq il-għażira ta' Korsika. Fi għixxha, din id-ditta minn Marsilja ħadmet vara ta' San Ġużepp għall-parroċċa tal-Mosta – li hija kopja ta' dik ta' Hal Kirkop - (1889), oħra għall-knisja ta' Santa Marija ta' Gesu' fir-Rabat Malta u t-titular tal-Qala Għawdex li saru t-tnejn fl-1890, San Ġużepp ieħor għall-knisja ta' San Frangisk ta' Putirjal fil-Belt, għall-parroċċa tal-Għarb, taż-Żebbuġ, t'Għajnej (1910), tax-Xagħra (1879) u għall-knisja ta' San Frangisk tal-belt Victoria (1896).

Konklużjoni

Il-vari tad-Ditta Galard kienu jiġu importati lejn Malta u Għawdex fl-istess żmien li l-kartapesta lokal

L-İstatwa titulari ta' San Ġużepp meqjuma fis-Santwarju tal-Qala.

bdiet tikber u tiżviluppa. Għalkemm f'Malta ma ħallietx wiśq impatt fuq ir-rendiment artistiku tal-istatwarji lokali, ma nistgħux ngħidu l-istess għall-gżira Għawdxija fejn din il-fabbrika sabet klijentela tajba ħafna u l-uniku xogħol li l-istatwarji Maltin setgħu jiġu kkummissjonati minn Għawdex kien dak marbut mal-istatwi għat-tizżej fit-toroq matul il-festi – tip ta' xogħol li f'Għawdex kien ukoll għadu limitat ħafna. L-istil devot li kienet thaddan din l-ateliers Franciża, kien wieħed li kien jiġi mheġġegħ anke f'pajjiżna u - apparti l-mentalità rrimarkata u kkritikata fil-kwotazzjonijiet miktuba hawn fuq li għax ix-xogħol huwa barrani allura kien meqjus bħala garanzija ta' xogħol artistiku għoli - għen sabiex dawn il-vari jidħlu aktar faċilment fiċ-ċiklu ta' kummissjonijiet li kien għaddej fl-ambitū ta' vari proċessjonali. Id-Ditta *Galard* baqqiżet timporta x-xogħol tagħha lejn pajjiżna anke fil-bidu tas-seklu għoxrin sakemm imbagħad it-theddida għax-xogħol tal-istatwarji Maltin bdiet tiġi aktar mill-belt Taljana ta' Lecce.

Nistgħu ngħidu li d-Ditta *Galard* tat sehem tajjeb ħafna fl-istorja tal-arti tal-vari tal-kartapesta f'Malta. Hija mhux biss offriet varjetà fix-xogħol statwarju li nsibu lokalment iż-żda wkoll kienet influwenti u determinanti fuq il-karriera artistika tal-istatwarji lokali li dejjem raw kif iż-żommu livell għoli fix-xogħol tagħhom, konxji mit-theddida li kienet joffru dawn il-vari Franciži.

Referenzi

- ¹ Din il-vara ntifet matul iż-żminijiet: P.P. Castagna, *L-Istorja ta' Malta bil-Gżejjer Tagħha*, Malta 1985 edizzjoni facsimile, p.211. Eventwalment, l-ewwel vara titulari f'parroċċa saret ukoll minn Giuseppe Vella u din kienet ix-xbiha tal-Viżitazzjoni tal-Madonna *lil Sant'Eliżabett* għar-rahal tal-Ġħarb Għawdex, li saret fl-1853.
- ² Ma nafux eż-żi meta t-teknika tal-kartapesta bdiet tinhad u perfezzjonata. Dan nafuh mill-fatt li xi dokumenti fl-arkivji tal-knisja ta' Santa Marija ta' Gesù tal-Belt Valletta spiss isemmu t-tibdil ta' dawn il-partijiet anatomici tal-vari. Fis-seklu tmintax sar żvilupp sinjifikanti ieħor meta bdew jinħadmu wkoll vari tal-kartapesta kompluti, li l-awtur tagħhom għadu mhux magħruf. Fost dawn insibu *Kristu fl-Ort* fil-parroċċa ta' Marija Bambina fl-Isla u *Kristu Rxoxt* fil-parroċċa ta' San Gorġ f'Hal Qormi. Wara li tfaċċa l-istatwarju Saverio Laferla fix-xena, li huwa l-ewwel Malti rikonoxxut għax-xogħol tiegħu komplut fil-kartapesta, l-istorja ta' din it-teknika f'Malta baqqiżet tikber u tiżviluppa b'mod kontinwu u kostanti sal-lum-il ġurnata. Għal aktar informazzjoni fuq il-kartapesta f'Malta u l-karriera artistika tal-istatwarji li hadmu fiha ara, Victor Caruana, *The Art of Papier-mache in Malta between the 19th and early 20th centuries – Technical and Art Historical Considerations*, teżi tal-MA mhux ippubblikata u ppreżentata lid-Dipartiment tal-İsttorja tal-Arti, Fakultà tal-Arti fl-Università ta' Malta, 2005.
- ³ Hawnhekk ta' min isemmi bħala eżempju čar il-pika kontinwa bejn Giuseppe Cali u l-pittur Taljan Attilio Palombi.
- ⁴ Dan kien differenti ferm mill-istil Barokk, li kien rinomat għall-ġesti drammatiċi, mqaqlin u movimentati tal-figuri li flimkien mal-mudellatura tad-drapp tqil u mtajjar ta' Ibieshom, kienu jirriflettu l-istat energetiku u attiv ta' ruh il-personaġġ partikolari.
- ⁵ Jingħad li dan kien dovut għall-preżenza ta' komunita' żgħira ta' Għawdexin li kienu jgħixu f'Marsilja. Il-parroċċi li għandhom il-vari titulari tagħhom li kienu nħadmu fil-fabrika *Galard* huwa ż-Żebbuġ, Għajnsielem, Kerċem, in-Nadur, il-Qala, is-Sannat u x-Xagħra. F'Kerċem, anke l-vara ta' *San Girgor* li huwa l-ko-titular mal-Madonna tas-Sokkors saret minn din il-kumpanija Franciża.
- ⁶ Dawn iż-żewġ pitturi kienu anke jagħmlu disinji għal vari li mbagħad kienu jinħadmu fl-injam jew fil-kartapesta.
- ⁷ Dan l-istatwarju, li ser jissemma wkoll aktar 'il quddiem, baqa' jżomm ħafna mal-istil tal-vari barranin u ma kienx eċċessiv fid-dozi Romantiċi jew forsi f'xi gesti aktar movimentati kif xi drabi kien jaġħmel zижu Carlo Darmanin. B'mod partikolari, il-vari ta' Gerolamo Darmanin għandhom l-istess kompożizzjoni u arja devvozzjoni tal-vari tad-Ditta *Galard*.
- ⁸ Anton Mizzi, 'Sannat – Santa Margerita', *Il-Knejjes Parrokkjali ta' Malta u l-Festi Tagħhom*, Vol. IV, Malta 1994, p.201.
- ⁹ A.Mizzi, 1994, p.201.
- ¹⁰ Ta' min isemmi wkoll li kieku r-raġuni għat-tibdil tal-vara kien biss għall-mod ta' kif il-qaddisa kienet imlibbsa, dan seta' ġie rrimarkat lil Darmanin possibilment waqt il-fażi tal-preparazzjoni tal-abbozz jew waqt li l-vara kienet qed tinhad.
- ¹¹ Is-suġġett tal-ittra li parti minnha qed tiġi kkwotata hija l-vara tal-Madonna *tal-Erwieħ fil-Bażilika* ta' Santa Liena, Birkirkara li kienet għadha kemm ġiet imžanġna.
- ¹² Ir-referenza fil-kwotazzjoni tal-ittra msemmija hija għal numru ta' vari tal-Madonna *tar-Rużarju* li Carlo Darmanin ħaddeem għal xi parroċċi Maltin.
- ¹³ Vara simili għal dik tal-Madonna *tar-Rużarju* fil-Furjana u li tindika sew li din saret mill-fabrika msemmija tinsab fil-knisja Parrokkjali ta' Santu Wistin f'Olivese, Korsika.
- ¹⁴ "In-nies intelligenti tal-Furjana jippreferu id barranija u jmorru jsibu minn Franza dak li aħjar u irħas jistgħu jsibu minn Malta – tista sempliċiement tqabel il-pedestall bl-istatwa u mbagħad għid jekk l-induraturi artisti tagħna jistħoqqilhomx jiġi mwarrba a favur ta' oħrajn anqas minn medjokri, u li għandhom biss il-vantaġġ li minflok f'Malta joqogħdu Pariġi jew Londra."
- ¹⁵ Preżentament, din ix-xbieha tinsab fil-knisja tal-Madonna ta' Loreto fil-Gudja.
- ¹⁶ <http://www.sanguzeppkirkop.org/fratellanza.html>
- ¹⁷ <http://www.sanguzeppkirkop.org/statwa.html> Il-vara ta' *San Gużepp* fil-parroċċa tal-Furjana nħadmet minn Gerolamo Darmanin fl-1869: *L'Ordine*, 25 ta' Novembru 1869.
- ¹⁸ Il-fatt li din il-poża kienet użata kemm minn artisti barranin u anke lokali turi li kienet parti minn ikonografija popolari fis-seklu dsatax, x'aktarx anke grazzi għas-santi li kienu jiċċirkolaw f'dawk iż-żminijiet.
- ¹⁹ *L'Ordine*, 25 ta' Novembru 1869.
- ²⁰ Jidher li d-ditta Galard kienet disposta ferm li toħloq il-vari skont ix-xewqa tal-klijent. Fil-fatt, meta fl-1910 hija ħadmet il-vara ta' *San Gużepp* tal-parroċċa t'Għajnsielem f'Għawdex, il-Kappillan Dun Frangisk Mizzi kien ġabar bosta ritratti ta' xbihat differenti tal-qaddis sabiex minnhom jagħżel kif kellha tiġi l-vara li kien ikkummissjona f'isem il-parruccani tiegħu: <http://www.ghajnsielem.com/stjoseph/pages/magazines/2007%20band%20magazine.pdf>